

LÁSZLÓFFY ALADÁR

„Ki és mi vagy ...”

Ami megmarad — az élet nem művészi szándékból megmutatott arcából marad meg mindig. Egy-egy aztán névről ismert Arc tükrében. Ezek az arcok antik komédiás-maszkok, ezek a komédiás-maszkok tükrök. A XIX. század tudata Goethét, Beethovent, Faradayt és Darwint játszotta az emberiségnek; Verne Gyulát és Dosztojevszkijt — s ezek a komoly játékok közelről és kezdetben nyíltzini rögtönzések voltak, mint minden előttük is, hogy aztán klasszikummá váljanak, a tudat megdicsőült normáivá, aranyalappá.

A kor magyar irodalmából, eszméletéből ami ide tartozik, elválaszthatatlan két szétválaszthatatlan névtől: Petőfi és Arany. A köznapi s az emelkedett egyaránt e két, különösen egyező és különböző mester dagerrotípa-műhelyéből, gyorsfényképészetéből került fel a falakra.

Ünnepeltünk: Arany János, ki mindig a második e felsorolásban — első abban, ami csak reá tartozik végül és azután, hogy igazán és sokáig egyedül maradván a Világos utáni időszak Petőfi-utánzóinak fásztó vonulása közepette, kitartóan jelenti ama maximumot, melyen szerencsére egy kor kultúrája méretik. Egy már XX. századi ízű metaforával: Ő volt az a pilóta, aki a találatot kapott gépet társa holttestével együtt épségben visszahozta, fél szárnyal is. S még ámulatraméltóbb, hogy mindez nem is volt kényszerleszállás.

Petőfi, akinek kora tovább tart, mint személyes élete! S Arany mint korszak a korszakban, melyet maga hordoz korként, végig. Petőfi meghatározó létének, maga-robbanásának idején egyszercsak ott a *Toldi* is, s ez nem Petőfi-hatás, nem Petőfi-ihlet, kreatúra — legfennebb Petőfi-program, Petőfi-szövetség. Az egyetlen figyelemreméltó. „Ki és mi vagy, hogy így, tenger mélységéből...?” Tulajdonképpen ez volt a lényeg — a „második” is így érkezett! Véletlen? Szerencsére több, mint ahogy az is szerencsénél több: az életképesség biztos jele, hogy a társadalom minden osztálya és rétege hirtelen megtáltosodik, mi több: hosszas tévelygés és lapulás után konvergens célratörésben ontja a tehetségeket, a kiválóságokat, iskolaelapítókat, csapatkapitányokat, gróf Széchenyiék Stefferl-jétől a Petrovics mérszárosék fiáig, s még a leszegényedett hajdúivadék földművesek tizedik gyermekében is nagy szellemi reformátort tartogat a „sors” már-már megint éppen veszni látszó népének s hazájának. Nem marad más hátra, mint bizonyítani az éppen ilyesmire éppen figyelmes nemzet, a nagyérdemű közönség előtt: — csak ama tojánhéjat kellett áttörnie, s attól kezdve „költői pályája emelkedő irányba halad...” Egyszerű, de igaz is, eladdig, hogy „korán megöregedve, de megbékélt rezignációval szállott sírjába”.

Ami közte van, az utókor száraz szemével hogy is néz ki?

Töbnyire csak az lesz klasszikus, aki előbb közben egy kicsit belekeveredik az újításba. Azt is hihetné az ember, hogy ilyenkor a biztonság, a személyes háttér valóban goethei rendezettségé kellek — s azt is, hogy csak a színesen romantikus végnyomor sajtolja ki a fülemüle szeméből a télen át befagyott gyöngyöt. Mivel mindkettő, a biztonság s a hajszoltság is lételem, s egyik se tévesztendő azért össze saját külsőségeivel, a tehetség, mint a sziklára hullott mag, mint a sivatagi pálima ugyebár, megszerzi magának őket, s megmerítkezik mindkettőben. A sorrend se fontos.

Arany, a centenarizálók mostani hőse közelről örüljön, hogy ép börrrel megússza, s viszonylag tisztességes kenyeret kap két pulyájával a provinciában. „En sokszor vágytam már, hacsak annyi tengert is látni, mint a Korhány egyik mocsárja, vagy a geszti tó a kertben... aztán panaszkodjanak, hogy a magyar költő nem bír oly széles világnézettel, mint például egy Byron” — írja az ötvenes években Nagykőrösről. És az se eléggé köztudott, hogy például 1865-ben az anyagi bizonytalanság érzetében vállalja el az Akadémia titkári funkcióját, nem mint méltanyosság és méltóság jár ki neki, hogy ilyen irányba és arányba mászhassék fel valami számarlétrán. Ezt is csak miután megindította a maga kis lapocskáját, mely egy év múlva már más címen fuldoklik, mivel se így, se úgy nem kapta

meg se az írótól, se a közönségtől a megfelelő (értsd: minimális) támogatást, s három esztendő alatt meg is szűnt. Pedig nem más Ő se, mint az európai értelmiségi, aki élete értelmét találta meg azoknak az értékeknek élvezésében, ápolásában és folytatásában, melyeket ez a földrész szellemi történelme folyamán szellemesen létrehozott a vérfürdők szünetében. Lásd: klasszikum.

Ma már még jobban tudjuk — hiába vannak az évezredek során felhalmozott tapasztalatok: egy bizonyos összhang megteremtése mindig új, újra és újra aktuális és experimentális feladat. Ez pedig az (igazi, az örök) avantgarde. Attól, hogy valami „akadémikus“ vagy „újító“, még nem jó vagy rossz. Miért is rontaná el Vivaldi vagy Krúdy, ami jót megtalált? Valami következetes lehet, hogyha egyenletesen jó — csak a rosszat kell szüntelenül javítani, arra fér rá az elmélyítés. A mindenáron való elmozdulás a jó kész helyzetének tovább-bomlását is jelentené, s rögtön felmerülhet, hogy hányszor érinthetjük a tökéletest, és nyers nyugtalanságból tovább rohanunk. Az eredeti cél szem elől tévesztése mindig a megtévesztés lehetőségének zavarosát is hozza.

„A forma, ha méglyo játékos is, rokon a szellemmel, mely a társadalmi haladás keresésében is vezetője az embernek“ — állapítja meg Thomas Mann. A tehetség s a minőség önvédő összhangjáról van szó; s az igazi meglepetés magának a kultúrának az egészséges folytonossága — bennük, az utólag nagyoknak elismert alkotókban, amennyiben a tehetség biztosítéka mindig a minőségnek, s az igazi minőség aztán emelkedő arányban autonómiát jelent: minél nagyobb egy művész, annál inkább képes felülemelkedni a kánonokon, konvenciókon, alapklisééken. Shakespeare a kor „köztudatában“ cirkuláló történeteket kísért be végleges formájukba, mely kizárólag tőle származik. Raffaello madonna-ábrázolásai látványosan olyanok, mint kortársaié; piktör „tömegek“ festegették a témát ott körülötte, de csak Ő volt, akitől más tartalom került e ridegen kanonizált formákba. S a feldolgozások bartóki, bráncusi-i, kodályi példái! Nem a „sablon“ veszedelmes — az egy-egy kultúrkör lelki öntőformája, pusztán technológiai lehetőség —, hanem annak talákozása a tehetségtelenséggel; olyan, mint napjainkban a sikertelen rakétakísérlet, mikor az égi szivar nem száll fel, hanem visszahull.

Am az integrációs elvek ott közelről (ma is) olyan sokfélék, hogy nem modellálhatók darabról darabra, műről műre. Webern szerint az egész zenetörténet nem volt más, mint mind távolabbi kapcsolatok (kapcsolások) állandó keresése és megtalálása. S ez áll valamennyi művészetre. Bizhatunk hát abban, hogy az információáradat (azon belül a kultúra iránti érzéklet csiszoló tudásrész) a komponizálást is jelenti mindig, s állandóan „egységesebbé“ lesz az emberiség? Talán. Elvileg feltétlenül. Addig is örüljünk annak, ami bizonyosság már.

Amennyiben az erkölcs nem egyszerűen és öncélúan holmi szabályok csapdája, hanem a megmaradás feltétele, aminek mindig szembe kell néznie a létet fenyegető veszélyzetettséggel — bizonyos történelmi helyzetek kultúrávetületének sajátos értékrendje szerint a magatartás erkölcsé is esztétikai szerepet kap. Korunk, az Arany-centenárium igazán ünnepélyes érzékenységgel rezonálhat arra, hogy Ő egészen, mint tünemény, ennek egyáltalán nem elméleti felismerését és igazolását: bizonyítékát jelenti, testesíti meg a maga helyén, maradandóan.

Árkossy István:
Arany János-illusztráció